

Iwona Imańska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii

e-mail: Iwona.Imanska@umk.pl

ORCID ID: 0000-0003-0253-7170

P

Polonika historyczne i prawno-polityczne w księgozbiorze syndyka gdańskiego Gotfryda Lengnicha (1689–1774)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2017.005>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-ND 3.0 PL).

Prof. dr hab. Iwona Imańska jest pracownikiem naukowym Instytutu Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się ruchem wydawniczo-księgarskim w Polsce XVIII w., kolekcjonerstwem książek oraz prywatnymi bibliotekami w Prusach Królewskich w czasach nowożytnych. Do ważniejszych publikacji należą: *Toruńskie aukcje książek w XVIII wieku* (Toruń 2007); *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku* (Toruń 1993); *Druk jako wielofunkcyjny środek przekazu w czasach saskich* (Toruń 2000) oraz *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.)* (Toruń 2013). Autorka jest członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

S

Słowa kluczowe: Lengnich Gotfryd, biblioteki prywatne, Gdańsk, aukcje książek, XVIII w., polonika, historia, prawo

S

Streszczenie. Gotfryd Lengnich, gdański historyk i prawnik żyjący w XVIII w. pozostawił po sobie ponad czterotysięczny księgozbiór, który po jego śmierci został wystawiony na sprzedaż na dwóch licytacjach w lipcu i listopadzie 1774 r. Katalogi aukcyjne znajdują się w Bibliotece Państwowej w Berlinie – Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturalnego i są dostępne on-line. Ze względu na zainteresowania naukowe Lengnicha w bibliotece znajdowało się ok. 600 poloników, z czego większość to prace z zakresu historii, prawa i polityki. Analiza tego fragmentu księgozbioru Lengnicha wykazała, że syndyk stworzył sobie doskonały warsztat pracy, gromadząc dzieła większości najważniejszych autorów polskich i obcych piszących na temat historii i prawa Polski i Prus.

Gdańsk w XVIII w. był miastem bogatym w prywatne biblioteki. Gromadzenie książek w domach mieszczan na szerszą skalę zostało zapoczątkowane w XVI stuleciu. Dotychczasowe ustalenia dotyczące występowania książek w domach mieszczan gdańskich pozwalają na stwierdzenie, że w następnych stuleciach były one przedmiotem codziennego użytku. Niewielkie, kilkuksiążkowe biblioteczki można było spotkać wtedy już u uboższych i słabo wykształconych mieszczan:

rzemieślników, kramarzy, drobnych kupców. Miały one charakter typowo utylitarny. Składały się na nie różne teksty religijne, w tym Biblie, śpiewniki kościelne, modlitewniki, a z literatury świeckiej poradniki medyczne, zielarskie, kalendarze, książki fachowe, jak np. wydawnictwa z zakresu rachunkowości¹.

Z kolei duże księgozbiory prywatne były własnością przede wszystkim przedstawicieli elit, w tym miejscowych urzędników (burmistrzów, rajców, sekretarzy miejskich, ławników), duchownych protestanckich, prawników, lekarzy, uczonych i profesorów gimnazjum. Ich biblioteki liczyły od kilkuset do nawet kilku tysięcy książek drukowanych, pojedynczych ksiąg rękopiśmiennych, czasem archiwaliów, a od II połowy XVII w. także czasopism. Powstawaniu tych bibliotek często towarzyszyło tworzenie kolekcji dzieł sztuki, ciekawostek przyrodniczych, bursztynów, numizmatów i innych przedmiotów o charakterze kolekcjonerskim². Kolekcjonerstwo nie było jedynym powodem kompletowania biblioteki. Wydaje się, że częściej posiadanie własnego księgozbioru wynikało z konieczności stworzenia odpowiedniego warsztatu pracy. Taki powód legł u podstaw powstania wielu bibliotek uczonych, prawników, lekarzy. Nieraz obie funkcje księgozbiorów: kolekcjonerska i użytkowa szły w parze. Wtedy ich właściciele zaopatrywali nabyte książki w artystyczne oprawy, znaczyli je superekslibrisem lub ekslibrisem, kompletowali druki uznanych typografów europejskich, lub takie, które miały rangę książek rzadkich.

Wiele z tych dużych księgozbiorów dziś jest nam dobrze znanych, a część z nich została już opracowana. W kilkunastu przypadkach spore fragmenty danej kolekcji lub jej pojedyncze egzemplarze są obecnie przechowywane w zbiorach bibliotek naukowych, głównie PAN Bibliotece Gdańskiej, gdzie trafiały po śmierci właściciela na mocy zapisów testamentowych lub drogą kupna. O zawartości innych wiemy dzięki zachowanym inwentarzom i drukowanym katalogom aukcyjnym, bo pokaźna grupa księgozbiorów uległa rozproszeniu w wyniku licytacji książkowych, którym chętnie poddawano biblioteki mieszczan gdańskich głównie po śmierci właściciela. Pozostaje jednak ciągle pewna liczba księgozbiorów prywatnych gdańszczan, o których wiemy, że istnieli, lub w wypadku których domyślamy się, że powinny być, ale zachowały się zaledwie pojedyncze wzmianki, a nawet nie mamy żadnych o nich informacji. Często te skromne przekazy źródłowe i działalność publiczna, czy naukowa danej osoby rozbudzają naszą ciekawość i pozwalają sądzić, że kolejny patrycjusz żyjący w mieście nad Motławą zebrał ciekawą kolekcję książek.

Tak jest w przypadku Gotfryda Lengnicha, gdańszczanina, który z racji przynależności do wąskiego grona elity miasta, zwanych „uczonymi” (*Gelehrte, Litterati*) był człowiekiem wykształconym, przedstawicielem oświecenia, zamożnym, prowadzącym badania naukowe i niewątpliwie musiał być właścicielem

¹ M. Bogucka, *Książka jako element kultury masowej w Gdańsku w XVII w.*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, red. J. Dowiał i in., Warszawa 1972, s. 275–276; K. Podlaszewska, *Książka w środowisku mieszczan gdańskich w XVIII wieku*, *Libri Gedanenses*, 1995–1996, t. 13/14, s. 104–106.

² O dużych bibliotekach mieszczan gdańskich pisała m.in. K. Podlaszewska, *Księgozbiory mieszczan gdańskich w XVIII wieku*, *Zapiski Historyczne*, t. 35: 1970, z. 1, s. 51–63. Kolekcjonerstwo innych przedmiotów poruszył w kilku artykułach A. R. Chodyński. Por. dla przykładu: idem, *Najwcześniejsze zbiory dzieł sztuki w Gdańsku*, *Gdańskie Studia Muzealne*, t. 3: 1981, s. 239–263; idem, *Kolekcjonerzy i kolekcje w Gdańsku XVI–XIX wieku (do 1872 roku)*, *Inventarium et taxam dzieł sztuki*, *Rocznik Historii Sztuki*, t. 27: 2002, s. 171–210.

dość dużej biblioteki, o której dotąd bardzo mało wiedzieliśmy, poza informacją, że została sprzedana w trakcie dwóch aukcji książkowych w 1774 r. i skromną jej charakterystyką przekazaną przez Łukasza Kurdybachę³. Dokładne zapoznanie się z jej zawartością nie było dotąd możliwe, gdyż przygotowane na licytację katalogi, które w okresie międzywojnia posiadała Biblioteka Gdańska (wówczas Danziger Stadtbibliothek) i zapewne przeglądał je Kurdybacha, zaginęły w czasie II wojny światowej. Do niedawna nie notowały ich również żadne większe biblioteki europejskie. Jednak kilka lat temu Biblioteka Państwowa w Berlinie – Fundacja Pruskiego Dziedzictwa Kulturalnego (Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz) nabyła partie dawnych katalogów aukcyjnych, w tym katalogi z aukcji księgozbioru Lengnicha⁴. W 2015 r. zostały zdigitalizowane i są dostępne on-line⁵. Ze względu na zainteresowania naukowe Lengnicha zawartość tej biblioteki budzi szczególną ciekawość. Wydaje się pewne, że musiała to być kolekcja wyjątkowo bogata w polonika.

Gotfryd Lengnich (1689–1774) należy do najwybitniejszych uczonych gdańskich XVIII stulecia. Jego działalność zawodowa i praca naukowa była już nie raz opisywana, warto jednak przytoczyć podstawowe fakty z jego życia. Był synem drobnego kupca Wincentego i początkowo przeznaczony był też do tego zawodu. Ale duże zdolności, które wykazywał, uczęszczając do szkoły parafialnej, zdecydowały, że kontynuował naukę w Gdańskim Gimnazjum Akademickim, a następnie podjął studia na uniwersytecie w Halle, gdzie uzyskał tytuł doktora praw. Po powrocie do Gdańska syndyk miejski Albrecht Rosenberg namówił go do podjęcia badań nad historią i ustrojem Gdańska i Prus Królewskich, a w 1721 r. Rada miasta oficjalnie powierzyła mu obowiązek kontynuowania *Historia Rerum Prussicarum* Kaspra Schütza, przyznając Lengnichowi stałą pensję. Dodatkowo utrzymywał się z udzielania uczniom gimnazjum gdańskiego prywatnych lekcji, ucząc prawa i historii. W latach 1729–1750 był profesorem wymowy i poezji w tej szkole. W tym czasie, w latach 1737–1739 podjął się nauczania starszych synów Stanisława Poniatowskiego, w tym przyszłego króla. W 1749 r. został profesorem prawa i historii oraz inspektorem gimnazjum, jednak wobec powierzenia mu w 1750 r., przy poparciu dworu królewskiego, stanowiska syndyka gdańskiego, zrezygnował z pracy w gimnazjum. Jako syndyk był ekspertem i doradcą prawnym Rady oraz reprezentował miasto na zewnątrz. Angażował się w życie naukowe Gdańska. Był współtwórcą i przez dwa lata aktywnym członkiem założonego w 1720 r. towarzystwa naukowego „Societas Litteraria”. Zmarł w Gdańsku w wieku osiemdziesięciu pięciu lat⁶.

³ Ł. Kurdybacha, *Stosunki kulturalne polsko-gdańskie w XVIII wieku*, Gdańsk 1937, s. 34.

⁴ *Bibliothecae Lengnichianae pars prior. Hastae publicae subjicietur, in aedibus, quas b. DN. Syndicus (auf dem langen Markte) inhabitavit, a Sam. Gottl. Fischer, d. 25 [rz.] Jul. seqv.*, Gedani 1774 [rz.] i *Bibliothecae Lengnichianae pars posterior. Hastae publicae subjicietur, in aedibus, quas b. DN. Syndicus (auf dem langen Markte) inhabitavit, a Sam. Gottl. Fischer, d. 7 [rz.] Nov. seqv.*, Gedani 1774 [rz.].

⁵ Dostępne są pod następującymi adresami: <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001A0ED00010000> i <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001A0ED00020000> (dostęp marzec–kwiecień 2017).

⁶ Zob. przede wszystkim następujące biografie G. Lengnicha: S. Salmonowicz, *Lengnich Gotfryd*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 46–49, E. Cieślak, *Lengnich Gotfryd*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 45–47; P. Paluchowski, *Lengnich Gottfried*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński i in., Gdańsk 2012, s. 569.

Przez całe życie prowadził prace badawcze z zakresu prawa i historii. Zajmował się przede wszystkim dziejami Polski, historią prawa i ustrojem Rzeczypospolitej oraz badaniem przeszłości, ustroju i prawa Prus Królewskich i Gdańska. Pozostawił po sobie okazały dorobek naukowy, nie do końca jeszcze rozpoznany. Opublikował ponad 70 prac⁷. Do jego najważniejszych dzieł należą: *Historia Polonia a Lecho ad Augusti II mortem*, podręcznik do historii Polski, opublikowany w dwóch wersjach językowych, po łacinie i po niemiecku po raz pierwszy w 1741 r. w Lipsku i Gdańsku; *Ius publicum Regni Poloniae*, wydane w Gdańsku w dwóch tomach w latach 1742–1746 nakładem Henryka Rüdigerera, czcionkami drukarni Tomasza Jana Schreiberera, (drugie wydanie rozszerzone również w Gdańsku w latach 1765–1766 sumptem Daniela Ludwika Wedela) oraz dziewięciotomowa historia Prus Królewskich *Geschichte der Preussischen Lande, Königlich-Polnischen Antheils*. Planował napisać historię najnowszej ówczesnej Europy. G. Lengnich to również redaktor pierwszego na ziemiach polskich czasopisma naukowego „Polnische Bibliothec”, którego w latach 1718–1719 ukazało się jedynie dziesięć numerów wypełnionych tekstami jego autorstwa. Jako wydawca przygotował do druku dwie kroniki polskie: Galla Anonima i Wincentego Kadłubka w 1749 r. oraz historię Prus K. Schütza w 1769 r.⁸

Jak wyżej wspomniałam, o Lengnichu jako o właścicielu biblioteki prywatnej niewiele dotąd pisano. Przede wszystkim wiemy, że nie znaczył należących do niego książek ekslibrisem, jak czyniło wielu właścicieli kolekcji książkowych z jego środowiska. Książki z jego biblioteki znajdują się dziś w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej⁹. Wiemy, że kilka pozycji sam ofiarował Bibliotece, m.in. w 1754 r. przekazał do zbiorów Biblioteki Senatu Gdańskiego jeden z posiadanych przez niego egzemplarzy dzieła Marcina Kromera *Polonia*, a w 1757 r. dziewięć tomów *Histoire de France sous le règne de Louis XIV* Isaaca de Larreya¹⁰. Z przekazanej informacji Ł. Kurdybachy można wyciągnąć wniosek, że zebrana przez syndyka kolekcja była na tyle duża, że do jej sprzedaży zorganizowano dwie licytacje. Przeglądając katalogi aukcyjne, zwrócił on uwagę na bogactwo znajdujących się w niej dzieł historycznych. Jednak spisy te zaginęły, nie znane były również twórcom *Bibliografii Polskiej*, stąd ich opis w bibliografiach katalogów księgarskich był bardzo krótki, bez podania dokładnego tytułu czy objętości¹¹.

Wiemy zatem, że zgromadzone przez G. Lengnicha książki postanowiono sprzedać drogą licytacji, do których przystąpiono dość szybko po jego śmierci. Syndyk zmarł 28 kwietnia 1774 r., a początek pierwszej aukcji wyznaczony został

⁷ Ich wykaz zamieścił W. Zientara, *Gottfried Lengnich ein danziger Historiker in der Zeit der Aufklärung*, Tl. 2, Toruń 1996, s. 45–77.

⁸ S. Salmonowicz, *Gottfried Lengnich (1689–1774)*, [w:] „...nie będzie nigdy Niemiec Polakowi bratem”...? Z dziejów niemiecko-polskich związków kulturowych, red. M. Zybura, Wrocław 1995, s. 30–40.

⁹ Bardzo ogólnie wspomina o tym E. Piotrowska, nie podając ani ich liczby, ani konkretnych tytułów czy sposobu, w jaki do Biblioteki trafiły. Por. E. Piotrowska, *Gdańskie kolekcje biblioteczne XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN*, Gdański Rocznik Kulturalny, t. 12: 1989, s. 62.

¹⁰ PAN Biblioteka Gdańska, rkps Cat. Bibl. 1: Index Librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomuseum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt, s. 666, 647.

¹¹ P. Szafran, *Katalog aukcyjny i aukcja biblioteki Fryderyka Fabriciusa w 1727 roku na tle aukcji bibliofilskich w Gdańsku do końca XVIII wieku*, Libri Gedanenses, t. 1: 1967 [dr. 1968], s. 87; J. Rudnicka, *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII*, Warszawa 1975, s. 205, U. Paszkiewicz, *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku*. Cz. II: *Księgozbiory prywatne w układzie abecadlowym nazwisk właścicieli*, Warszawa 1990, s. 54.

na 25 lipca, drugiej na 7 listopada tego samego roku. Na obie ówczesny licytator miejski Samuel Bogumił Fischer zapraszał do domu zmarłego mieszczańskiego na Długim Targu. W świetle katalogów aukcyjnych księgozbiór Lengnicha składał się z 4326 woluminów. Tytułów było znacznie więcej, gdyż kilkadziesiąt woluminów to tzw. klocki introligatorskie nie zawsze dokładnie rozpisane w katalogu, liczące więcej niż jeden druk. Nie jest wykluczone, że Lengnich miał nieco większą bibliotekę i nie wszystkie książki zostały przeznaczone na zbycie, a część zatrzymała rodzina, np. jego bratanek i jednocześnie zięć, Karol Beniamin Lengnich, znany kolekcjoner i numizmatyk. Spuścizna rękopiśmienna syndyka, w tym m.in. odpisy i wyciągi z akt, streszczenia recesów Ordynków i Stanów pruskich, bruliony niektórych jego prac, trafiła do archiwum miejskiego, gdzie dziś przechowywana jest głównie w kolekcji rękopisów zwanej „Bibliotheca Archivi”¹².

Wystawione na sprzedaż zbiory nie były równo podzielone. Na pierwszej aukcji oferowano 1976 woluminów, na drugiej o prawie 400 więcej – 2350 tomów. Trudno się zorientować, jaki klucz decydował o tym, które książki trafią na którą aukcję, gdyż nie da się zauważyć tu żadnego kryterium: ani treściowego, ani formalnego. W obu katalogach książki ułożone były według formatów, od największego poczynając, wewnątrz których kolejność była raczej przypadkowa. Drugą aukcję kończyła sprzedaż 22 nieoprawionych woluminów. Taka budowa katalogów aukcyjnych była charakterystyczna dla tych druków powstałych w Gdańsku i w pozostałych miastach prowincji pruskiej, w których w okresie staropolskim organizowane były aukcje książek. W Gdańsku tylko sporadycznie stosowano inny układ, przedmiotowy¹³.

Przyglądając się zawartości katalogów nawet pobieżnie, da się zauważyć, że biblioteka zgromadzona przez Lengnicha była dla niego przede wszystkim warsztatem naukowym. Jej struktura treściowa nie odbiegała od typowych księgozbiorów skompletowanych w tym czasie przez przedstawicieli elit gdańskich¹⁴. Znajdujemy w niej podręczniki oraz kanon lektur obowiązkowych i uzupełniających wynikający z programu nauczania szkoły średniej i wyższej. Stąd mamy np. okazałą grupę dzieł autorów starożytnych, które w jego wypadku były zapewne nie tylko pozostałością po czasach szkolnych. Wiemy, że jako profesor wymowy i poezji czytał i omawiał z uczniami takich autorów starożytnych, jak: Tacyt, Pliniusz, Wergiliusz, Cycero, czy Salustius¹⁵. Ich dzieła, jak i wielu innych posiadał Lengnich często w kilku edycjach, głównie XVIII-wiecznych. Nie zabrakło w zbiorach Lengnicha podstawowych dzieł teologicznych, literatury pięknej oraz książek wielu najwybitniejszych twórców zachodnioeuropejskich od XVI w. począwszy, w tym również piśmiennictwa reprezentującego prądy umysłowe i artystyczne jego czasów. Dominującą grupę książek w każdej dużej bibliotece stanowiła literatura zgodna z zainteresowaniami naukowymi i wykonywanym zawodem danego właściciela.

¹² M. Sławoszewska, *Gdańska „Bibliotheca Archivi”*, Archeion, t. 40: 1964, s. 147.

¹³ I. Imańska, *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.)*, Toruń 2013, s. 196–205.

¹⁴ Na strukturę typowego księgozbioru przedstawiciela elit miejskich zwróciła uwagę m.in. E. Piotrowska, op. cit., s. 68.

¹⁵ W. Zientara, *Gotfryd Lengnich, profesor Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego w latach 1729–1750*, Rocznik Gdański, t. 49: 1989, z. 1, s. 156–157.

W wypadku Lengnicha były to książki z zakresu historii i prawa. Zważywszy na dorobek naukowy tego wybitnego prawnika i historyka, bogato w tym księgozbiorze występowały polonika, szczególnie te z wymienionych dziedzin wiedzy. Warto zatem przyrzeć się bliżej temu fragmentowi książkowej kolekcji Lengnicha.

W świetle katalogów aukcyjnych w księgozbiorze tego syndyka gdańskiego znajdowało się prawie 600 poloników wymienionych z tytułu lub określonych ilościowo (w wypadku drobnych druków współprawnych), co stanowiło ponad 13% licytowanej kolekcji¹⁶. Biorąc pod uwagę obecność poloników w innych bibliotekach mieszczan gdańskich, bądź zamieszkałych w Toruniu, czy Elblągu, była to duża kolekcja, a do tego nieprzypadkowa. Spośród książek związanych z Polską największą grupę u Lengnicha stanowiło właśnie piśmiennictwo poświęcone historii i prawu. Druki innej treści to zaledwie około 150 tytułów.

Analizując polonika historyczne zgromadzone przez Lengnicha, osobę zajmującą się naukowo między innymi dziejami Rzeczypospolitej i Prus, trzeba od razu przyznać, że stworzył sobie doskonały warsztat pracy w tym zakresie, gromadząc dzieła wszystkich najważniejszych autorów piszących o Polsce i Prusach. Właściwie niewiele z istotnych dzieł nie udało mu się włączyć do swoich zbiorów, a niektóre miał nawet w kilku egzemplarzach lub w więcej niż jednej edycji. O tym, że pilnie je studiował, świadczą chociażby uwagi czynione jego ręką, naniesione na kartach niektórych książek, co zaznaczone zostało w tytulaturze. Robiąc chronologiczny przegląd historyków zajmujących się dziejami państwa polsko-litewskiego, oczywista się wydaje obecność w bibliotece Lengnicha kroniki Wincentego Kadłubka. Jak wyżej wspomniałam, syndyk gdański miał w swym dorobku również prace edytorskie, w tym dwie kroniki: Wincentego Kadłubka i Galla Anonima. Przygotował je do druku na podstawie odpisów rękopiśmiennych znajdujących się w archiwum biskupów warmińskich w Lidzbarku, które otrzymał od biskupa Adama Stanisława Grabowskiego¹⁷. Książka ukazała się w 1749 r. i była pierwszym drukowanym wydaniem dzieła Galla Anonima, natomiast kronika Kadłubka miała już edycję drukowaną, dokonaną w 1612 r. w Dobromilu i jej egzemplarz był również w licytowanej bibliotece. Podobną sytuację mamy w wypadku *Historia Rerum Prussicarum*, pracy autorstwa Kaspra Schütza, którą z polecenia Rady miejskiej podjął się kontynuować. W bibliotece miał egzemplarze z edycji z 1592 i 1599 r., a także nowe wydanie dokonane przez niego, a opublikowane w 1769 r. w gdańskiej oficynie T. J. Schreibera.

Z dobromilskiej drukarni Jana Szeligi Lengnich miał także dzieje Polski Jana Długosza oraz dwa egzemplarze tej pracy wydane w Lipsku w dwóch tomach w latach 1711–1712. Dziejopisarze XVI-wieczni byli reprezentowani w księgozbiorze syndyka przede wszystkim trzema egzemplarzami dzieła Marcina Kromera *Polonia, sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica Regni Polonici*, z których jeden z wydania kolońskiego z 1578 r., a dwa z edycji z 1589 r., w tym jeden z uszkodzoną kartą tytułową i ostatnimi arkuszami. Inne dzieje Polski w języku

¹⁶ Dane liczbowe mają charakter przybliżony, gdyż dokładne obliczenia nie są możliwe. Jak już zaznaczyłam w bibliotece Lengnicha było sporo klocek introigatorskich, w wypadku których wielokrotnie ich zawartość nie była wymieniana, a tylko sporadycznie określona liczbowo.

¹⁷ J. Dydąła, *Adam Stanisław Grabowski (1698–1766) biskup, polityk, mecenas*, Olsztyn 1994, s. 125.

łacińskim zgromadzone w tej bibliotece, to *Chronica sive historiae Polonicae compendiosa* Jana Herburta (Gdańsk 1609) i kompilacyjny podręcznik historii Polski Erazma Glicznera, wydany w Toruniu w 1597 r. (*Chronicon Regum Poloniae [...] a Lecho gentis Rege, usque ad Sigismundum III Regem*). Mamy też kilka polskojęzycznych prac, w tym *Kronikę polską* wydaną pod nazwiskiem Marcina Bielskiego przez jego syna Joachima w Krakowie w 1597 r. oraz *Dzieje w Koronie Polskiej [...] od roku 1538 aż do roku 1572* Łukasza Górnickiego, ale w wydaniu z czasów Lengnicha, z 1754 r. dokonany na zlecenie marszałka Franciszka Bielińskiego.

Znacznie bogatszy był zestaw poloników historycznych powstałych w następnym stuleciu. Po części był to zapewne wynik wzrostu zainteresowań badaniami historycznymi w XVII w., którym nie zawsze towarzyszyło podniesienie poziomu merytorycznego prac i rozwój warsztatu historyków¹⁸. Efektem zintensyfikowania badań było za to zwiększenie oferty wydawniczej w tym zakresie. W wypadku właściciela biblioteki żyjącego w XVIII w. w Gdańsku zdobycie wielu tych prac, mimo że opublikowanych w poprzednim stuleciu, nie było trudne, gdyż duża ich część wyszła sumptem miejscowego księgarza i nakładcy Jerzego Förstera, specjalizującego się w publikowaniu dzieł polskich autorów żyjących w XVI i XVII w., zajmujących się historią, prawem, czy polityką. Edycje Förstera ciągle były w mieście dostępne głównie dzięki wtórnemu rynkowi książki. W wielotysięcznych i bogatych w polonika księgozbiorach patrycjatu gdańskiego, które po śmierci właściciela z reguły trafiały pod młotek licytatora, nie brakowało kilku, czy kilkunastu książek publikowanych przez Förstera. Cieszyły się sporym zainteresowaniem nie tylko ze względu na treść, ale przede wszystkim z powodu ich walorów edytorskich. Charakteryzowała je staranna szata graficzna, wzorowane były na publikacjach niemieckich, szczególnie na książkach firmy Elzewir. Gdański nakładca, podobnie jak Elzewirowie, wydawał wiele z nich w małych, wręcz kieszonkowych formatach, zaopatrywał je w miedziorytowe frontyspisy autorstwa miejscowych artystów¹⁹. Lengnich z nakładów Förstera posiadał prace podnoszące różne aspekty dziejów Rzeczypospolitej pióra, m.in. Samuela Kuszewicza, Alberta Wijuk-Kojałowicza, Jana Dymitra Solikowskiego, Stanisława Kobierzyckiego, Ewerharda Wassenberga, czy Stanisława Orzechowskiego i Andrzeja Maksymiliana Fredro oraz kilka książek napisanych przez Joachima Pastoriusa, pisarza bardzo płodnego, zajmującego się też pedagogiką. Książki historyczne Pastoriusa wychodziły nie tylko za sprawą Förstera, lecz także innych drukarzy i księgarzy gdańskich, jak Szymona Reinigera i Szymona Beckensteina. W jego dorobku z zakresu historii ważny był podręcznik *Florus Polonicus, seu Polonicae historiae epitome nova*, który wydany po raz pierwszy w 1641 r., w wielu szkołach używany był jeszcze w pierwszej połowie XVIII stulecia, a zastąpił go podręcznik *Historia Polona* opracowany właśnie przez Lengnicha. Syndyk gdański włączył do swej kolekcji także kilka innych prac Pastoriusa, w tym dzieje Polski (*Historiae Polonae plenioris partes duae*, Gdańsk

¹⁸ J. Serczyk, *25 wieków historii. Historycy i ich dzieła*, Toruń 1994, s. 167.

¹⁹ Z. Nowak, *Wytwarzanie książek w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, [w:] idem, *Po starą księgę sięgam ze wzruszeniem. Szkice z dziejów i kultury książki w Prusach Królewskich od XV do XVIII wieku*, Gdańsk 2008, s. 150–151.

1680) i trzy egzemplarze opisu powstania Chmielnickiego na Ukrainie (*Bellum Scythico-Cosacicum*, Gdańsk 1652).

Z pozostałych dziejopisarzy XVII-wiecznych nie mogło zabraknąć w księgozbiorze Lengnicha cieszącego się dużą popularnością dzieła Pawła Piaseckiego *Chronica gestorum in Europa singularium* w wydaniu krakowskim, opublikowanych dopiero w 1755 r. przez Wawrzyńca Mitzlera de Kolof dziejów Polski w latach 1648–1660 Wawrzyńca Rudawskiego, czy dzieł Szymona Starowolskiego, w tym *Monumenta Sarmatarum* (Kraków 1655), będąca edycją tekstów epigraficznych oraz trzy inne jego prace historyczne: *Polonia*, *Sarmatiae Bellatores* i *Scriptorum Polonicorum Hekatontas*, które trafiły do omawianej biblioteki w zbiorowej edycji wrocławskiego drukarza i księgarza Jana Jakuba Korna z 1733 r.

Z twórców związanych z prowincją pruską i zajmujących się głównie tą tematyką należy wymienić przede wszystkim Christopha Hartknocha, profesora Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego, reprezentowanego tu dwoma najważniejszymi dziełami: *Alt und Neues Preussen* (Frankfurt i Lipsk 1684) i *Preussische Kirchen-Historia* (Frankfurt i Lipsk 1686) oraz *Respublica Polonica duobus libris illustrata* (Lipsk 1698), zarysem dziejów Polski, w którym dużo miejsca poświęcił omówieniu polskiego ustroju i prawa publicznego. Warto tu zaznaczyć, że Hartknoch wydał drukiem w 1679 r. XIV-wieczną kronikę ziemi pruskiej Piotra Dusburga, której egzemplarz również znajdował się na półkach biblioteki Lengnicha. O dziejach Prus od czasów najdawniejszych do r. 1626 traktuje też *Historia Prussiae*, praca Jana Leo, duchownego katolickiego, która doczekała się kilku edycji dopiero w XVIII w. Lengnich wzbogacił swą kolekcję książek o jej pierwsze wydanie z 1725 r. pochodzące z oficyny jezuitów w Braniewie.

Współcześni Lengnichowi historycy piszący o sprawach polskich byli reprezentowani w jego księgozbiorze skromnie. Zapewne była to pochodna tego, że prócz badaczy związanych z Prusami Królewskimi, pozostali zmiany w podejściu do historii zaczęli wprowadzać znacznie później i większość poważniejszych prac datuje się na schyłek życia syndyka lub po jego śmierci (np. twórczość Adama Naruszewicza). Można wnioskować, że Lengnicha zainteresowały dwa dzieła przedstawicieli rodziny Załuskich: starszego z nich, tworzącego głównie w XVII stuleciu biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma *Epistolae historico-familiares*, czterotomowy zbiór dokumentów, z których pierwsze trzy ukazały się w Braniewie w latach 1709–1711, ostatni dopiero w 1761 r. we Wrocławiu; oraz referendarza koronnego Józefa Andrzeja Załuskiego *Specimen historiae Poloniae criticae*. Było to krytyczne opracowanie dziejów Polski za czasów Ludwika Węgierskiego, w którym autor obalił legendę o rokoszu gliniańskim. Książka ta ukazała się dwukrotnie w bardzo krótkim odstępie czasu: w Gdańsku w 1733 i w Warszawie w 1735. Syndyk posiadał egzemplarze z obu wydań.

Wiedzę o dziejach Rzeczypospolitej czerpał Lengnich także z opracowań historyków obcych. Szczególnie bogato w jego zbiorach reprezentowani byli uczeni francuscy tworzący w końcu XVII i w XVIII w. Lengnicha zainteresowały np. prace dotyczące wolnej elekcji w Polsce pióra Michela Davida Bizardière'a i Pierre'a

Massueta²⁰. Miał dzieło Pierre'a Josepha Solignaca, sekretarza króla Stanisława Leszczyńskiego, z polecenia którego zajął się opracowaniem dziejów Polski. Jego *Histoire générale de Pologne* cieszyła się sporą popularnością w XVIII w., miała wiele wydań, tłumaczona była na języki: niemiecki, rosyjski i polski. Do księgozbioru syndyka trafiła trzynomowa edycja amsterdamska z 1751 r. Ze Stanisławem Leszczyńskim związany był również Gabriel-François Coyer, autor opublikowanej w 1761 r. *Histoire de Jean Sobieski Roi de Pologne*, dla powstania której inspiracją były kontakty z rodziną króla. Coyer był jednym z autorów haseł do *Wielkiej Encyklopedii Francuskiej*. Wiadomości z jego książki stały się podstawą hasła Polska zamieszczonego w XII tomie tego pomnikowego dzieła²¹.

Z zawartości katalogów aukcyjnych można wnioskować, że gdańskiego uczonego interesowały nie tylko dzieje polityczne. W jego książkowej kolekcji wśród poloników historycznych były także herbarze, czy prace poświęcone numizmatyce. Jeśli chodzi o herbarze, to miał Lengnich wszystkie najważniejsze, w tym *Gniazdo Cnoty* (Kraków 1578) Bartosza Paprockiego, *Orbis Polonus* (Kraków 1641) Szymona Okolskiego, *Poczet herbów szlachty polskiej* (Kraków 1696) Wacława Potockiego oraz wydaną we Lwowie w latach 1728–1743 *Koronę Polską* Kaspra Niesieckiego. Z opracowań numizmatycznych warto wspomnieć książkę Dawida Brauna *Ausführlich-historischer Bericht vom polnisch-und preussischen Münz-Wesen* (Elbląg 1722).

W księgozbiornie Lengnicha znajdujemy też wiele poważniejszych i drobniejszych opracowań dotyczących spraw lokalnych, w tym przede wszystkim Gdańska i innych miast prowincji pruskiej. Z publikacji traktujących o historii Gdańska, powstałych w XVII w. znane były oczywiście syndykowi dzieje miasta pióra Reinholda Curickego, *Der Stadt Dantzig historische Beschreibung*, książka, która nie doczekała się wydania za życia autora. Opublikowano ją dopiero ponad dwadzieścia lat po śmierci Curickego w 1687 r. dzięki staraniom jego syna, Jerzego Reinholda, historyka i pisarza sądowego. Poza tym znana mu była historia Torunia napisana przez Jana Henryka Zerneckego, czy dzieje Chojnic²². Gromadził liczne w XVIII w. książki zawierające biografie lokalnych uczonych i osób wybijających się na różnych polach działalności²³. Włączył do swojej kolekcji również drobne druki okolicznościowe opisujące lokalne wydarzenia, jak np. rocznicowe obchody: trzechsetlecie wynaleźnienia druku, dwusetlecie powstania Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, czy trzechsetna rocznica wyzwolenia Gdańska spod panowania krzyżackiego.

Treści historyczne znajdujemy także w publikowanych wówczas czasopiśmie, których wiele weszło w skład biblioteki syndyka gdańskiego. Z miejscowych pism, prócz dwóch egzemplarzy własnego tytułu „Polnische Bibliothec”, Lengnich włączył do swojej biblioteki „Preussische Sammlung”, czasopismo redagowane

²⁰ M. D. Bizardière, *Historie der Polnischen Wahl-Tage von Sigismund August an biß auf jetzige Wahl*, Stockholm 1733; P. Massuet, *Histoire Des Rois De Pologne, Et des Revolutions arrivées dans ce Royaume Depuis le commencement de la Monarchie jusqu'à present*, Amsterdam 1734.

²¹ M. Durbas, *Akademia Stanisława w Nancy (1750–1766)*, Kraków 2013, s. 124.

²² J. H. Zerneck, *Thornische Chronica*, Berlin 1727; I. G. Goedtke, *Geschichte der Stadt Coenitz, Dantzig 1737*.

²³ Były to: J. D. Titius, *Nachricht von den Gelehrten, welche aus der Stadt Conitz des Polnischen Preußens herkommen*, Leipzig 1763; A. Pusch, *Marienburgscher Evangelischer Lehrer Gedächtniss die seit der Reformation an der St. Georg-Kirchen gelehret*, Danzig 1753; E. Praetorius, *Danziger Lehrer Gedächtniss*, Leipzig 1713 i 1760; A. N. Tolkemit, *Elbingscher Lehrer Gedächtniß*, Danzig 1753.

przez Michała Krzysztofa Hanowa w Gdańsku w latach 1747–1750, na zawartość którego składały się źródła i rozprawy dotyczące historii, prawa, ekonomii i polityki Prus, a także Rzeczypospolitej. Merytorycznie ów periodyk nieco ustępował lengnichowskiej „Polnische Bibliothec”, zawierał mniej oryginalnych rozpraw, a więcej źródeł²⁴. Pewną kontynuacją tego tytułu był „Preussische Lieferung”, periodyk, który tworzył Hanowa od 1753 do 1755 r., drukowany w Lipsku, w księgozbiorze Lengnicha reprezentowany tylko pierwszą częścią. W obu tytułach licznie przedrukowywane były dokumenty nie tylko odnoszące się do historii Prus, lecz także dotyczące prawa, polityki i gospodarki. W I połowie XVIII w., obok Gdańska, drugim ośrodkiem, w którym podjęto kilka prób w zakresie wydawania czasopism, był Toruń. Zawartość biblioteki syndyka pokazuje, że znane mu były poczynania torunian na polu czasopiśmiennictwa. W swoich zbiorach posiadał dwie krótkotrwałe inicjatywy wydawnicze Jerzego Piotra Schultza: ogólnonaukowe pismo „Das Gelahrte Preussen” wraz z jego kontynuacją „Continuirtes Gelehrtes Preussen”, publikowane od 1722 do 1725 r. oraz „Preussischer Todes Tempel”, tytuł ciekawy pod względem formy, gdyż jego treść stanowiło 14 rozmów prowadzonych przez Wielkich Mistrzów Zakonu ze zmarłymi uczonymi Prus Królewskich. Periodyk posiadał charakter pisma historycznego z aluzjami odnoszącymi się do współczesności. Z toruńskich czasopism miał jeszcze pierwsze trzy tomy czasopisma Piotra Jaenichiusa „Meletemata Thorunensia”, bliskiego tematycznie zainteresowaniom Lengnicha, gdyż poświęconego w przeważającej większości historii Prus i Polski²⁵. Artykuły i dokumenty poświęcone dziejom Prus polskich mógł jeszcze Lengnich znaleźć na łamach „Erleutertes Preussen”, miesięcznika publikowanego w Królewcu przez Michała Lilienthala od 1723 r. do 1742 r. Według zapisu w katalogu aukcyjnym syndyk nie posiadał jedynie zeszytów z 1723 r. Na interesujące go tematy mógł Lengnich natrafić także w czasopismach Wawrzyńca Mitzlera de Kolof „Warschauer Bibliothek” i „Acta Litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuanae”. W obu gościła tematyka historyczna, w drugim także prawnicza.

W księgozbiorze Lengnicha znalazło odzwierciedlenie również drugie istotne pole jego zainteresowań naukowych, jakim była historia prawa i ustroju Rzeczypospolitej i Prus Królewskich. Jako doskonały znawca dziejów Rzeczypospolitej miał odpowiednie kwalifikacje do przedstawienia ustroju dawnej Polski. W tym wypadku także zdołał syndyk stworzyć poważny warsztat naukowy, włączając na biblioteczne półki większość wcześniejszych istotnych publikowanych źródeł i opracowań oraz prac wychodzących za jego życia i podejmujących interesujące go zagadnienia. Ważną część stanowią tu wydawnictwa statutów i konstytucji sejmowych poszczególnych sejmów i zestawiające konstytucje za dłuższy okres. Z licznych prób kodyfikacji prawa w księgozbiorze Lengnicha były, m.in.: obszerne dzieło Jakuba Przyłuskiego *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae* (Kraków 1553); zestawienia ustaw opracowane przez Jana Herburta *Statuta Regni Poloniae, in ordinem alphabeti digesta* (Zamość 1597) i *Statuta i przywileje ko-*

²⁴ J. Kasprzyk, *Gdańskie czasopiśmiennictwo naukowe i moralne pierwszej połowy XVIII wieku*, Rocznik Gdański, t. 27: 1968, s. 39–41.

²⁵ S. Salmonowicz, *Toruńskie czasopisma naukowe w XVIII wieku*, Rocznik Toruński, t. 11: 1976, s. 217–223.

ronne (Kraków 1570); również polskojęzyczne opracowanie Jana Januszowskiego *Statuta, prawa y constitucie koronne łacińskie i polskie* (Kraków 1600) i Pawła Szczerbica *Promptuarium statutorum omnium et constitutionum Regni Poloniae* (Braniewo 1604) oraz słynne *Volumina legum*, których miał pierwsze sześć tomów, te, które ukazały się za jego życia w latach 1732–1739, zawierające prawa ustanowione do 1736 r. Tym wydawnictwom towarzyszyły rejestry i inwentarze konstytucji w opracowaniu Wojciecha Madalińskiego i Jana Dziegielewskiego oraz Macieja Ładowskiego²⁶.

Jako prawnika i do tego syndyka miejskiego interesowały Lengnicha wszelkie druki dotyczące sytuacji prawnej prowincji pruskiej, w tym położenia miast, Gdańska w szczególności, co również znalazło wyraz w omawianym fragmencie biblioteki uczonego. Dla przykładu można tu odnotować Stanisława Karnkowskiego *De jure provinciali terrarum maiorumque civitatum Prussiae* (Kraków 1574) oraz *Jura municipalis terrarum Prussiae* w wydaniu gdańskim z 1578 r. i wydanie prawa ziemskiego *Jus terrestre nobilitatis Prussiae correctum* (Gdańsk 1728). Lengnichowi udało się też zgromadzić kilka egzemplarzy z różnych edycji *Jus culmense*. Tu zwraca uwagę pierwsze wydanie prawa chełmińskiego *Das alte Cölmische Recht* z 1584 r., które pochodziło z toruńskiej oficyny Melchiora Neringa. Dwa pozostałe egzemplarze opublikowane zostały w Gdańsku w 1745 i 1767 r.

Z dzieł jego poprzedników piszących o polskim prawie publicznym w księgozbiorze syndyka były: Mikołaja Chwałkowskiego *Regni Poloniae jus publicum* (Królewiec 1684), Christoph Hartknocha, czy Mikołaja Zalasowskiego *Jus Regni Poloniae* (Poznań 1701–1702). Na półkach biblioteki znajdowały się też prace mieszkającego w pobliżu Elbląga Dawida Brauna, w tym książka *De iurium regnandi fundamentalium in Regno Poloniae ratione et praxi moderna* (Kolonia, właśc. Elbląg 1722), zawierająca nie pozbawioną krytycznych uwag charakterystykę ustroju Rzeczypospolitej.

Wykształcony na uniwersytecie w Halle Lengnich posiadał wiele opracowań z zakresu prawa narodów i prawa natury, w tym książki autorstwa jego profesora w gdańskim gimnazjum, Samuela Fryderyka Willenberga, związanego z Gdańskiem od 1701 r. do śmierci w 1748 r.²⁷

Lengnicha interesowały też bieżące wydarzenia polityczne. Ich pokłosie w postaci licznych druków znajdujemy w jego bibliotece. Miał np. utwory opisujące wjazdy władców do Gdańska, ale też partie druków związanych ze sprawami mającymi poważniejszy wydźwięk i wychodzącymi poza sprawy Gdańska, czy Prus Królewskich, jak tzw. tumult toruński, wydarzenia związane z elekcją po śmierci Augusta II. Miał też głośnie w I połowie XVIII w. rozprawy polityczne, w tym Stanisława Konarskiego *O skutecznym rad sposobie* (Warszawa 1760–1763).

Na licytacji wystawionych zostało także kilkanaście książek autorstwa właściciela biblioteki. Ich egzemplarze prezentowały się wyjątkowo ciekawie i zapewne stanowiły gratkę dla nabywcy, ponieważ kilka z nich było wykorzystywanych

²⁶ W. Madaliński, J. Dziegielewski, *Inwentarz konstytucji koronnych od...1550. aż do1643 uchwalonych*, Warszawa 1644; M. Ładowski, *Inwentarz nowy praw, statutów, konstytucyj*, Warszawa 1754.

²⁷ Z prac Willenberga w bibliotece Lengnicha znajdowały się m.in. *De Jure Ultimi Gentis Suæ*, Gedani 1746 i *Selecta Iuris Matrimonialis...*, Halae 1720.

przez Lengnicha do nanoszenia na nich uwag, poprawek, komentarzy, co zostało zaznaczone w opisie katalogowym. Przechowywał Lengnich np. kilka egzemplarzy *Jus publicum Regni Poloniae*, dwutomowego dzieła wydanego za jego życia dwukrotnie w Gdańsku, przy czym edycja druga była znacznie zmieniona w porównaniu z pierwszą. Egzemplarze z obu wydań posiadał zaopatrzone w tzw. francuską oprawę oraz dodatkowo jeszcze oba tomy z drugiej edycji. W tym wypadku nie zostały one oprawione, ale były to egzemplarze interfoliowane, tzn. między kartami zadrukowanymi wszyte były czyste karty, na których znajdowało się wiele dopisanych notatek i poprawek poczynionych ręką autora, a mających być uwzględnionymi w nowym wydaniu, jak zaznaczyła osoba redagująca katalog aukcyjny przy opisie tej pozycji²⁸. Również w wypadku innej pracy Lengnicha, *Jus Publicum Prussiae Polonae*, wydanej w Gdańsku w 1758 r. nakładem i w drukarni T. J. Schreibera, syndyk miał dwa egzemplarze, w tym jeden interfoliowany z poczynionymi przez niego uzupełnieniami i notatkami, które wykorzystane były w kolejnym wydaniu. W wersji interfoliowanej, mieszczącej na niezadrukowanych kartach wiele jego uwag na sprzedaż wystawiona była jeszcze inna praca syndyka, wydana w Gdańsku w 1728 r. *Hodierna Reipublicae Prutenae*. Lengnich posiadał jeszcze dwa kompletne egzemplarze „Polnische Bibliothec”, z których jeden zawierał jego rękopiśmienne uwagi.

Zaprezentowane tu wybrane tytuły poloników historycznych i prawno-politycznych z biblioteki syndyka gdańskiego Gotfryda Lengnicha pokazują, że ten wybitny znawca historii i prawa polskiego i pruskiego zdołał skompletować poważny warsztat naukowy, na który składały się nie tylko najnowsze publikacje, stosunkowo łatwo dostępne, lecz także bogaty wybór dzieł drukowanych od XVI stulecia począwszy. Poszczególne prace posiadał czasami w kilku edycjach, szczególnie wtedy, gdy były między nimi różnice. Widać też, że dążył do zgromadzenia wszystkich powstałych opracowań na dany temat. Według Ł. Kurdybachy Lengnich zanim przystąpił do badań źródłowych, dużo czasu poświęcał na lekturę, czytając dotychczasowe opracowania i konfrontując fakty podane przez różnych kronikarzy polskich i niemieckich²⁹. Zawartość biblioteki w omawianym fragmencie potwierdza, że bez problemu mógł ten etap pracy naukowej podjąć w zaciszu domowej biblioteki. W jego doborowym księgozbiornie, bogatym w wartościowe dawne i współczesne Lengnichowi opracowania z zakresu dziedzin, którymi się zajmował, polonika stanowiły ważną część.

Bibliografia

Bogucka, Maria. 1972. „Książka jako element kultury masowej w Gdańsku w XVII w.” W *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, red. J. Dowiał et al., 267–276. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

²⁸ Jak wiemy, za życia Lengnicha dzieło to nie zostało już wznowione, natomiast ukazały się dwa tłumaczenia polskie, w tym jedno drukowane w Krakowie w 1761 r.

²⁹ Ł. Kurdybacha, op. cit., s. 23.

Chodyński, Antoni Romuald. 1981. „Najwcześniejsze zbiory dzieł sztuki w Gdańsku”. *Gdańskie Studia Muzealne* 3: 239–263.

Chodyński, Antoni Romuald. 2002. „Kolekcjonerzy i kolekcje w Gdańsku XVI–XIX wieku (do 1872 roku). Inventarium et taxam dzieł sztuki”. *Rocznik Historii Sztuki* 27: 171–210.

Cieślak, Edmund. 1997. „Lengnich Gotfryd”. W *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*. t. 3. red. Z. Nowak, 45–47. Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskie.

Durbas, Małgorzata. 2013. *Akademia Stanisława w Nancy (1750–1766)*. Kraków: Wydawnictwo LIBRON.

Dygdala, Jerzy. 1994. *Adam Stanisław Grabowski (1698–1766) biskup, polityk, mecenas*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Fischer, Samuel Gottlieb. 1774. „Bibliothecae Lengnichianae pars posterior. Hastae publicae subjicietur, in aedibus, quas b. DN. Syndicus (auf dem langen Markte) inhabitavit, a Sam. Gottl. Fischer, d. 7 [rz.] Nov. seqv.” Gedani: Typis Schreiberianis. <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001A0ED00020000>.

Fischer, Samuel Gottlieb. 1774. „Bibliothecae Lengnichianae pars prior. Hastae publicae subjicietur, in aedibus, quas b. DN. Syndicus (auf dem langen Markte) inhabitavit, a Sam. Gottl. Fischer, d. 25 [rz.] Jul. seqv.” Gedani: Typis Schreiberianis. <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001A0ED00010000>.

Imańska, Iwona. 2013. *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Index Librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomusorum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt. Cat. Bibl. 1. Rękopis, PAN Biblioteka Gdańska, Polska.

Kasprzyk, Jerzy. 1968. „Gdańskie czasopiśmiennictwo naukowe i moralne pierwszej połowy XVIII wieku”. *Rocznik Gdański* 27: 33–68.

Kurdybacha, Łukasz. 1937. *Stosunki kulturalne polsko-gdańskie w XVIII wieku*. Gdańsk: Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki.

Nowak, Zbigniew. 2008. „Wytwarzanie książek w Gdańsku w XVI i XVII wieku”. W *Po starą księgę sięgam ze wzruszeniem. Szkice z dziejów i kultury książki w Prusach Królewskich od XV do XVIII wieku*, 139–154. Gdańsk: Słowo/obraz terytoria.

Paluchowski, Piotr. 2012. „Lengnich Gottfried”. W *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński et al., 569. Gdańsk: Fundacja Gdańska, cop.

Paszkievicz, Urszula. 1990. *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku*. cz. 2, *Księgozbiory prywatne w układzie abecedowym nazwisk właścicieli*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Piotrowska, Elżbieta. 1989. „Gdańskie kolekcje biblioteczne XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN”. *Gdański Rocznik Kulturalny* 12: 60–90.

Podlaszewska, Krystyna. 1970. „Księgozbiory mieszczan gdańskich w XVIII wieku”. *Zapiski Historyczne* 35 (1): 51–63.

Podlaszewska, Krystyna. 1995–1996. „Książka w środowisku mieszczan gdańskich w XVIII wieku”. *Libri Gedanenses* 13/14: 93–107.

Rudnicka, Jadwiga. 1975. *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII*. Warszawa: Biblioteka Narodowa. Prace Instytutu Bibliograficznego nr 19.

Salmonowicz, Stanisław. 1972. „Lengnich Gotfryd”. W *Polski Słownik Biograficzny*. t. 17, red. E. Rostworowski, s. 46–49. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk..

Salmonowicz, Stanisław. 1976. „Toruńskie czasopisma naukowe w XVIII wieku”. *Rocznik Toruński* 11: 215–227.

Salmonowicz, Stanisław. 1995. „Gotfryd Lengnich (1689–1774)”. W „...nie będzie nigdy Niemiec Polakowi bratem”...? *Z dziejów niemiecko-polskich związków kulturowych*, red. M. Zybur, 17–43. Wrocław: Wydawnictwo OKIS.

Serczyk, Jerzy. 1994. *25 wieków historii. Historycy i ich dzieła*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Sławoszevska, Maria. 1964. „Gdańska „Bibliotheca Archivi”. *Archeion* 40: 131–135.

Szafran, Przemysław. 1967. „Katalog aukcyjny i aukcja biblioteki Fryderyka Fabriciusa w 1727 roku na tle aukcji bibliofilskich w Gdańsku do końca XVIII wieku”. *Libri Gedanenses* 1: 55–106.

Zientara, Włodzimierz. 1989. „Gotfryd Lengnich, profesor Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego w latach 1729–1750”. *Rocznik Gdański* 49(1): 149–163.

Zientara, Włodzimierz. 1996. *Gottfried Lengnich ein danziger Historiker in der Zeit der Aufklärung*. Tl. 2. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 11 V 2017

Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 6 VII 2017

Iwona Imańska

Nicolaus Copernicus University in Toruń. Institute of Information Science
and Book Studies

e-mail: Iwona.Imanska@umk.pl

ORCID ID: 0000-0003-0253-7170

Prof. dr hab. Iwona Imańska works as an academic in the Institute of Scientific Information and Bibliology of Nicolaus Copernicus University in Toruń. She focuses on the movement of publishers and librarians in Poland in the 18th century, the collection of books and private libraries in Royal Prussia in the Early Modern period. Her most important publications include: *Toruńskie aukcje książek w XVIII wieku* (Toruń 2007); *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku* (Toruń 1993); *Druk jako wielofunkcyjny środek przekazu w czasach saskich* (Toruń 2000) oraz *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.)* (Toruń 2013). The author is a member of the Scientific Society in Torun.

Polonica concerning history and legal- political issues in the book collection of Gottfried Lengnich

K

Key words: Lengnich Gottfried, private libraries, Gdańsk, auctions of books, the 18th century, Polonica, history, law

S

Summary. Gottfried Lengnich, a historian and lawyer who lived in Gdańsk in the 18th century left behind a collection of over 4,000 books. The collection was sold during two auctions in July and November 1774. Auction registers found in the State Library in Berlin – the Foundation of the Prussian Cultural Heritage – are available on-line. Owing to Lengnich's academic interests, the collection includes 600 Polonicas, the majority of which are works concerning history, law and politics. The analysis of this fragment of Lengnich's collection shows that it includes the majority of the most significant Polish and foreign authors writing about the history and law of Poland and Prussia.

Iwona Imańska

Nikolaus-Kopernikus-Universität Toruń. Institut für Informations- und Buchwissenschaft

e-mail: Iwona.Imanska@umk.pl

ORCID ID: 0000-0003-0253-7170

Prof. Dr. habil. Iwona Imańska ist wissenschaftliche Mitarbeiterin des Instituts für Wissenschaftliche Information und Bibliologie der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn. Sie befasst sich mit der Verlagsbewegung in Polen im 18. Jahrhundert, der Bibliomanie sowie den Privatbibliotheken im Königlichen Preußen in der Neuzeit. Zu ihren wichtigsten Publikationen gehören: *Toruńskie aukcje książek w XVIII wieku [Die Thorner Buchauktionen im 18. Jahrhundert]* (Toruń 2007); *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku [Der Buchumlauf im Königlichen Preußen im 18. Jahrhundert]* (Toruń 1993); *Druk jako wielofunkcyjny środek przekazu w czasach saskich [Der Druck als ein multifunktionales Kommunikationsmittel in Sachsen-Polen]* (Toruń 2000) sowie *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.) [Per medium auctionis. Die Buchauktionen in der Rzeczpospolita (17.–18. Jh.)]* (Toruń 2013). Die Autorin ist Mitglied der Wissenschaftlichen Gesellschaft zu Thorn.

Geschichtsbezogene und rechtspolitische Polonica im Bücherbestand Gottfried Lengnichts

S **tichworte:** Gottfried Lengnich, Privatbibliotheken, Danzig, Buchauktionen, 18. Jahrhundert, Polonica, Geschichte, Recht

Z **usammenfassung.** Gottfried Lengnich, der Historiker und Syndikus der Stadt Danzig aus dem 18. Jahrhundert, hinterließ eine Büchersammlung mit über viertausend Büchern, die nach seinem Tode in zwei Auktionen im Juli und November 1774 versteigert werden sollten. Die Auktionskataloge befinden sich in der Staatsbibliothek zu Berlin – Stiftung Preußischer Kulturbesitz und sind auch online zugänglich. Wegen wissenschaftlicher Interessen Lengnichts befanden sich in seiner Bibliothek ca. 600 Polonica-Drucke, die meisten davon waren Abhandlungen im Themenfeld Geschichte, Recht und Politik. Die Analyse dieses Fragments des Bücherbestands Lengnichts bewies, dass der Syndikus eine perfekte Arbeitswerkstatt für sich schuf, indem er die Werke der meisten wichtigsten polnischen und fremden Autoren, die über die Geschichte und die Gesetzgebung Polens und Preußens schrieben, sammelte.